

‘Zijltjes en houten beerkelders specifiek voor Gouda’ – verslag lezing Roos van Oosten

‘Rechthoekige houten en bakstenen beerkelders uit de late Middeleeuwen zijn specifiek voor Gouda. Dat geldt ook voor de zijltjes en beerputten die vanaf de 17e eeuw worden schoongespoeld met rivierwater. Dat ben ik in de vier Hollandse steden die ik heb onderzocht – Alkmaar, Haarlem, Leiden en Dordrecht – nergens tegengekomen. Zelfs het woord “zijltje” komt alleen in Goudse documenten voor. Wat verder opvalt, is dat er vooralsnog geen particuliere waterputten zijn gevonden zoals in andere Hollandse steden, alleen regenwaterkelders en stadswaterputten.’

Voor het tweede deel van haar lezing ‘De Hollandse regel en de Goudse uitzondering – Sanitaire infrastructuur (beerputten en waterputten) in Holland en Gouda in de pre-industriële periode’ moest historica en archeologe Roos van Oosten op maandag 22 mei jl. noodgedwongen een beroep doen op informatie verstrekt door Marcel van Dasselaar van Golda. Gouda behoorde namelijk niet tot de vier door haar onderzochte op veen- en kleigrond gebouwde Hollandse steden. In het eerste deel van haar lezing zette ze de resultaten uiteen van haar onderzoek naar privaten, beerputten, riolen en waterputten in met name Leiden en Haarlem. Van Oosten: ‘In 1832 en 1866 braken cholera-epidemieën uit, en in 1868 gaf koning Willem III opdracht tot onderzoek naar de waterkwaliteit in de steden omdat werd vermoed dat deze sterk samenhang met het ontstaan van deze ziektes. Sinds ongeveer 1800 werden de fecaliën overal op de grachten geloosd waaruit men vervolgens water haalde voor het huishouden en om te drinken. Rond 1875 werd in veel steden waaronder Gouda het tonnenstelsel ingevoerd, waarbij volle tonnetjes onder het privaat regelmatig werden opgehaald, gelegeerd en gereinigd. Later zou moderne riolering haar intrede doen.’

Bodemonderzoek in Leiden en Haarlem wees uit dat lozen op de grachten in de late Middeleeuwen juist niet gebeurde. Een stad als Leiden had in 1463 bijvoorbeeld een ‘beerput’-keur waarin werd bepaald dat elk huis op het achtererf een privaat met beerput moest hebben en dat er niet op de gracht mocht worden geloosd. Aannemers, verhuurders en huurders voelden allen de plicht om te zorgen voor het collectieve belang van schoon water. Stedelingen mochten niet zelf hun beerputten legen, dat werd gedaan door zgn. secreetreinigers of nachtwerkers die ’s nachts met bootjes de stad in voeren. De kuilgaarder stond zogezegd in de frontlinie. Hij had het gevaarlijkste werk, want door de ammoniak die onder de koepel boven de beerput bleef hangen kon hij bedwelmd raken en in de beerput vallen. Zijn collega’s, de tonnendragers, liepen urenlang met volle tonnen van de huizen naar de (stront)schuit en brachten tevens lege tonnen naar de huizen. De volle tonnen werden op een speciaal daartoe aangewezen terrein ver buiten de stad gelegeerd. ‘Wat ik me dus afvroeg, was wanneer en waarom men van het middeleeuwse tonnenstelsel was afgestapt en op het systeem van lozen op de grachten was overgegaan.’

Haar studie aan de hand van bodemonderzoek toonde aan dat er flinke verschillen tussen steden vielen te noteren. Leiden had in 1583 opeens geen ‘beerput’-keur meer en begon kort na 1600 met het lozen van fecaliën via ondergrondse buizen op de grachten. In Haarlem gebeurde dat pas rond 1800, en Alkmaar en Dordrecht zaten daar tussenin. Archiefonderzoek wees uit dat de economische ratio veelal een beslissende stem in de besluiten van het stadsbestuur had gehad. Haarlem groeide had eind 16e en in de 17e eeuw een sterke biernijverheid en brouwers hadden schoon grachtenwater als grondstof nodig. In Leiden daarentegen hadden de textielfabrikanten een forse

vinger in de pap en die vestigden hun werknemers in steeds kleinere huisjes met steeds kleinere binenplaatsen. Als eigenaren-verhuurders moesten zij betalen voor de diensten van secreetreinigers, telkens forse bedragen, en daarop konden ze bezuinigen door directe lozing op de grachten. De maatschappelijke kosten in de vorm van extra baggerwerk, slechte hygiëne en ondraaglijke stank kwamen voor rekening van alle burgers. Om toch nog schoon water te hebben, werden steeds meer waterputten geslagen en waterkelders gebouwd. Dat Haarlem rond 1800 ook op lozing overging, kwam doordat de rol van de grote brouwers daar in deze jaren was uitgespeeld.

Over Gouda werd lange tijd gedacht dat er vroeger geen beerputten waren gebruikt. Bij opgravingen in 2004/2005 op het achtererf van Oosthaven 19 zijn er echter twee gevonden, een ronde en een rechthoekige met een bodem van baksteen. En bij opgravingen in 2008 op het Bolwerk waar ooit het klooster Sinte Marie had gestaan, is een grote beerkelder uit de late Middeleeuwen aangetroffen. Na de aanleg van de Havensluis in 1615 ontstond echter een nieuw systeem waarbij zijltjes onder de huizen en speciaal gebouwde beerkelders met een harde bodem konden worden schoongespoeld bij hoog water in de Hollandsche IJssel. Dit zgn. 'schuren', waarbij rinkets oftewel rioolschuiven op het juiste moment werden opengezet om het water door te laten, gebeurde nog tot ver in de 20e eeuw. (JPvdZ)